

STRÁŽ PŘÍRODY: V PRVNÍ LINII OCHRANY PŘÍRODY

MICHAL MEDEK, HANA NEDBÁLKOVÁ

Mgr. et Mgr. MICHAL MEDEK
Katedra environmentálních studií FSS MU

Mgr. HANA NEDBÁLKOVÁ
Dům přírody Českého ráje

Tématu dobrovolných strážců přírody se v roce 2022 věnovala Hana Nedbálková v rámci své diplomové práce pod vedením Michala Medka. Jednalo se o kvalitativní výzkum, jehož cílem byla sonda do vnímání této dobrovolnické činnosti ze strany aktivních strážců. Protože téma považujeme za důležité, zpracoval vedoucí práce po souhlasu respondentů získaná data do podoby závěrů předkládaných v tomto textu.

DOBROVOLNÁ STRÁŽ PŘÍRODY V ČR

Roli dobrovolných spolupracovníků – konzervátorů ochrany přírody můžeme stopovat k výnosu Ministerstva školství a národní osvěty č. 680 z 10. února 1919. Byť role konzervátorů navazuje na organizaci péče o kulturní památky z poloviny 19. století, nově byla tímto výnosem zřízena kategorie přírodních památek a k nim příslušných konzervátorů (Čásek 2017, s. 25).

Zákon o ochraně přírody 40/1956 stanovil pravomoci dobrovolných konzervátorů a zpravodajů, které byly dále rozpracovány vyhláškou 131/1957. Krajské komise jmenovaly dobrovolného konzervátora pro každý okres ve své působnosti a jemu podřízené zpravodaje. Srovnání situace konzervátorů se současnými strážci přírody uvádí Tabulka 1.

Řada konzervátorů byla zapálenými přírodovědci, provozovala archivy o místní přírodě a administrativě spojené s výkonem funkce. Na druhé straně byli mezi konzervátory i funkcionáři bez zájmu o obor. Jen hrstka konzervátorů pak šla do skutečných konfliktů ve prospěch ochrany přírody, protože to mohlo mít osobní dopady (Vlašín 2022).

Zákon 114/1992 do jisté míry vycházel v oblasti stráže přírody z ducha normy z roku 1956 (Damohorský 2006).

Tento exkurz do historie považujeme za důležitý pro porozumění vnímání role dobrovolných strážců a ambivalencí, se kterými jsme se setkali v rámci výzkumu. Tvůrci zákona 114/1992 vycházeli z prostředí znalců místní přírody na okresní úrovni, kteří zastupovali státní ochranu přírody, avšak postrádali možnost uplatnění přímých sankcí. Některé představy o fungování stráže přírody nebyly v praxi uplatněny (stejnokroj, razítko, refundace cestovních náhrad), respektive byly časem uplatněny pouze u profesionálních strážců přírody či vybraných dobrovolníků. Posun ve vnímání dobrovolníků v roli stráže přírody do jisté míry ilustruje novelizace §81 zákona o ochraně přírody. Tento vývoj, byť mnohdy nevědomky, reflektují i názory a postoje respondentů zjištěné během výzkumu.

VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak vnímají svou službu a hodnoty přírody dobrovolní strážci ve vybraných CHKO. To vedlo k formulaci vedlejších výzkumných otázek, mimo jiné:

1. Jak vnímají strážci hodnoty území, která chrání, jaké činnosti v rámci své služby dělají?
2. Jaké jsou motivační faktory služby a co je pro ně naopak ve výkonu strážnické služby frustrující?
3. Jaký je jejich vztah k ostatním strážcům a nadřízeným orgánům ochrany přírody?
4. Jak by se dle mínění respondentů měla změnit dobrovolná stráž přírody?

METODY VÝZKUMU

Řada zahraničních studií používá kvalitativního výzkumu pro porozumění vnímání a postojů rangerů (Moreto a Charlton 2019; Rizzolo et al. 2021). Protože jsme chtěli zmapovat sdílené

	Konzervátoři	Strážci přírody
Existence	1956 – 1992	1992 – dodnes
Legislativa	Zákon č. 40/1956 Vyhláška 131/1957	Zákon č. 114/1992 Vyhláška 395/1992
Jmenování	Odbory školství a kultury rad krajských národních výborů	Krajské úřady, správy NP, AOPK ČR
Rezort	Ministerstvo školství a kultury, později Ministerstvo kultury	Ministerstvo životního prostředí
Kvalifikační zkoušky	Možné	Povinné, pravidelné
Působnost	Okres (krajsští konzervátoři prakticky nefungovali)	Vymezená ZCHÚ (AOPK ČR, správy NP), kraje (krajské úřady)
Status	Dobrovolník	Dobrovolníci a zaměstnanci orgánů ochrany přírody
Náhrady	Cestovní a další náhrady (praxe proplácení se na okresech lišila)	Cestovní náhrady, pomůcky, terénní oblečení (významně se liší mezi dobrovolníky a profesionály)
Úkoly	Získávání odborných znalostí o přírodě v rámci okresu a její monitorování. Sledování lidských zásahů. Kontrolování dodržování podmínek ochrany v CHÚ. Účast na jednáních týkajících se zájmů OP. Spisová a archivační agenda, podávání hlášení. Vedení zpravodajů. Vzdělávací aktivity dle schváleného plánu.	Kontrola dodržování předpisů o ochraně přírody a krajiny. Strážní, kontrolní, informační, výchovná, případně odborná činnost v rámci území v působnosti orgánu ochrany přírody.
Úřední pravomoc	Zastupovat orgány ochrany přírody při jednáních. Pozastavit rušivou činnost v terénu.	Zjištění totožnosti osob, pozastavení rušivé činnosti v terénu, vyžádání součinnosti PČR, udílení blokových pokut.
Zástup	Zpravodaj mohl zastupovat při jednáních	Ne
Úřední razítko	Ano	Je-li poskytnuto orgánem ochrany přírody
Požadavky (vybrané)	Bydliště v daném okrese, zletilost, zájem o ochranu přírody, dostatečné vzdělání či praxe, zejména zpravodajská.	Absolvování kvalifikačních zkoušek, čistý trestní rejstřík, starší 21 let.
Zákonná ochrana	Ne	Úřední osoba
Podíl dobrovolníků	100%	Přibližně 85% (2022)

Tabulka 1: Srovnání stráže přírody a dobrovolných konzervátorů

koncepty mezi dobrovolnými strážci, zvolili jsme jako metodu výzkumu tematickou analýzu datového souboru získaného polostrukturovanými rozhovory (Braun a Clarke 2021).

Kvalitativní výzkumy probíhají na malém vzorku účastníků, z jejichž osobních výpovědí staví badatel teoretický rámec nebo, jako v tomto případě, identifikuje klíčová témata a koncepty, se kterými respondenti pracují. V kvalitativním výzkumu je běžné, že i u studií na národní úrovni se pracuje s jednotkami respondentů.

Kvalitativní výzkum dává vhled do situace a umožňuje porozumět vnímání na

individuální úrovni, nedává však představu ani o rozšíření popisovaných fenoménů, ani si nečiní nárok na kompletnost. Jeho výsledky však umožňují komplexní uchopení fenoménu a přináší porozumění, které bychom jinými metodami nezískali.

VÝBĚR RESPONDENTŮ

Respondenti pro polostrukturované rozhovory byli vybráni koordinátory strážců čtyř CHKO, které navrhl koordinátor stráže přírody AOPK ČR s cílem pokrýt rozmanitost místních podmínek. Koordinátoři stráže přírody byli požádáni, aby tazatelce poskytli kontakt na dva až tři

aktivní dobrovolné strážce s víceletou zkušeností. Předpokládáme, že nejaktivnější dobrovolníci disponují hlubším vhledem a jasně profilovanými názory (Prince a Piatak 2022, s. 11), hrají tak z hlediska kvalitativního výzkumu roli tzv. klíčových aktérů.

Tímto způsobem výběru bylo získáno 8 respondentů s překvapivě různorodou demografií, jak ukazuje Tabulka 2.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

V rámci výzkumu jsme identifikovali čtyři témata. Konstrukce témat byla ovlivněna identifikací tří víceméně vyhraněných přístupů dobrovolných strážců. Po několika

CHKO	CHKO A	CHKO B	CHKO C	CHKO D
	2	1	2	3
Pohlaví	Muži		Ženy	
	7		1	
Věk	30 – 40 let	41 – 50 let	51 – 60 let	nad 60 let
	3	1	1	3
Nejvyšší dosažené vzdělání	Učební obor	SŠ / Učební obor s maturitou	VŠ bakalářský stupeň	VŠ magisterský stupeň
	1	5	1	1
Zaměstnání	Služby	Technické profese	Vzdělávání	Starobní důchod
	2	2	1	3
Bydliště	Město	Vesnice	Byt	Dům
	6	2	5	3
Rodinný stav a děti	Ženatý / vdaná	Ostatní	Péče o nezletilé děti	Bez dětí / již dospělé děti
	4	4	1	7
Délka služby	3 roky	5 – 10 let	11 – 15 let	více než 15 let
	1	3	2	2

Tabulka 2: Demografie respondentů výzkumu

kolech kódování jsme totiž pozorovali podobnosti v přístupech u respondentů z různých CHKO a napříč demografickými charakteristikami. Strážci, kteří se velmi pravděpodobně nikdy nepotkali, používali v souvislosti se službou podobný jazyk a spontánně hovořili i o podobných tématech. Celkové výsledky výzkumu vizuálně shrnuje Grafika 1.

PŘÍSTUPY

Na základě uvedených podobností jsme zaznamenali tři přístupy k činnosti dobrovolníka strážce přírody. V našem souboru byl každý z nich zastoupen nejméně 2 respondenty ze 2 různých CHKO. Přístupy jsme označili jako „Řešitelé problémů“, „Hobby přírodovědci“ a „Pomocníci“.

Řešitelé problémů

Pro Řešitele problémů je ochrana přírody souborem opatření zakotvených v oficiálních dokumentech a uplatňovaných ve zvláště chráněném území. Úkolem strážců je dohlížet na dodržování pravidel („lidé by se měli chovat správně“). Na druhou stranu Řešitelé problémů uvádí, že ukládají sankce případ od případu a dávají přednost napomenutí před pokutou („Nejen působíme represivně, ale měli bysme působit i informativně.“). Podstatná část vyprávění o jejich službě

se týká přestupků. Jsou ve službě, aby „řešili problémy“, ať už jde o přestupce, poničenou infrastrukturu či úkol týkající se monitoringu.

Hojně používají úřední jazyk i odborné termíny z oblasti přírodovědy a ekologie, ne vždy správným způsobem (postrádají formální vzdělání v těchto oborech). Příroda je popisována jako „biotop“ či „lokalita“. I v průběhu rozhovorů se situovali do role strážce coby úřední osoby. Někdy používají klišé (ochranáři „zabraňují ničení přírody“, já mám „pozitivní vztah k přírodě“).

Deklarují zájem o přírodu, ale mají nedostatek povědomí o jednotlivých druzích, protože jejich přírodovědné znalosti jsou fragmentované. Respektují „znalce přírody“ mezi které řadí biology, lesníky i myslivce. Pozoruhodné je, že Řešitelé problémů v rámci rozhovorů neartikulovali vlastní deficit přírodovědných znalostí jako problém či prostor pro seberozvoj. V rozhovorech často zmiňují policii, záchranné složky a další strážce, ať už ve srovnání se strážci přírody, nebo ve smyslu spolupráce. Chybí jim hlubší orientace v environmentálním hnutí, za jehož součást se nepovažují, a některé organizace či jednotlivce označují za „extrémisty“ či „ekoteroristy“ („Některí... nás... mají spíše za ekologické organizace, třeba Hnutí

Duha a Brontosaurus atd. Takže nás třeba mají i za ekoteroristy občasně.“). Předtím, než se stali strážci, nebyli zapojeni do zeleného hnutí nebo dobrovolnictví v ochraně přírody.

Zdůrazňují hierarchii („ta stráž je rozdělená vlastně na tři takové stupně“), legitimita v rámci komunity strážců se opírá o délku služby a rozsah osobní aktivity. Legitimita vůči návštěvníkům je postavena na péči o území (zejména manuální práci) a také na pomoci, kterou návštěvníkům během služby poskytují. Vzdělávání vnímají jako zásadní nástroj k dodržování pravidel ochrany přírody, i když jejich pedagogické koncepty lze označit za transmisivní¹ – považují se za vzdělavatele, protože jsou nositeli informací („člověk, kterému sdělíme informaci, kterou dříve nevěděl a on potom se toho přestupku ani nedopustí“).

Činnost ve strážci přírody je důležitá na osobní úrovni, dává jim smysluplnou možnost seberealizace a také skupinu podobně zaměřených přátel. Silně vnímají, že se během služby stávají úřední osobou – vstupují do role, která se liší od jejich dalších životních rolí.

Hobby přírodovědci

Pro Hobby přírodovědce je ochrana přírody vytvářením prostoru pro přírodní procesy. Jejich postoj lze označit

¹ Transmisivní pojetí si představuje vzdělávání jako přenos informací mezi vzdělavatelem a příjemcem.

Přístupy

Řešitelé problémů

- ochrana přírody = soubor opatření zakotvených v oficiálních dokumentech
- dohlíží na respektování pravidel (případy však posuzují individuálně)
- používají oficiální jazyk, o přírodě hovoří v obecných termínech (biotop, lokalita), fragmentované přírodovědné znalosti
- myslivci, lesníci, biologové = ti, kteří rozumí přírodě => váží si jich
- v rozhovorech často zmiňují interakci s návštěvníky a zejména přestupci
- návštěvníci způsobují problémy, které musí řešit => vzdělávání k respektování pravidel
- transmisivní představa o vzdělávání (jejich legitimita je postavená na znalosti informace)
- respekt k PČR a dalším strážím, despekt k zeleným organizacím
- zmiňují hierarchii moci, do které vstupují v roli úřední osoby, která se liší od ostatních rolí

Hobby přírodovědci

- ochrana přírody = vytváření prostoru pro přírodní procesy;
- bio/ekocentrický postoj; zájem o přírodu již před vstupem do stráže
- úkolem stráže je péče o přírodu
- v rozhovorech často zmiňují konkrétní druhy a vlastní zážitky
- oceňují možnost vstupu do veřejnosti uzavřených lokalit
- návštěvníci nerozumí přírodě => výchova k ocenění hodnot přírody (předávání vlastního nadšení)
- vítají ocenění své práce ze strany profesionálních přírodovědců
- respektují zelené organizace
- pozice dobrovolného strážce přírody = naplnění životní potřeby kontaktu s přírodou

Pomocníci

- ochrana přírody = udržování přírody a krajiny v hezkém stavu
- rozostřené vnímání kompetencí stráže přírody, činnosti AOPK ČR a NNO
- zřídka užívají pravomocí stráže (vyhýbají se konfliktům, málokdy udílí pokuty), nejistí v pravidlech
- respektují všechny, kdo mají rádi přírodu (i turisté a hospodáře), oceňují krajinotvornou práci, poukazují na destrukci přírody institucemi
- hovoří o místních a místech
- baví je dozvídat se víc o přírodě
- hlavním a jediným zdrojem informací a úkolů je koordinátor stráže přírody
- nepovažují se za odborníky, ale pouze pomocníky /informátory správy CHKO
- vzdělávání směřují do školství, necítí potřebu poučovat návštěvníky

Nečlenové Asociace strážců přírody ČR

- nejasné uchopení kompetencí stráže
- zaměřeni na „svoje území“
- naivní představy o systémových zlepšeních
- pohled z místní perspektivy (národní úroveň vytváří překážky pro činnost stráže přírody na místní úrovni)

Členové Asociace strážců přírody ČR

- jasné porozumění legislativě a organizaci strážní služby v ČR
- řeší podobná témata: profesionalizace služby, donucovací prostředky, ozbrojení strážců, uniformy
- realistické návrhy na změny vycházející z porozumění fungování systému (změny na národní úrovni ovlivní práci na místní úrovni)

Služba v terénu

- pozorovací procházky: hlášení problémů s turistickou infrastrukturou, kontrola vjezdu vozidel, kácení, stavební aktivity
- řešení přestupků napomenutím
- manuální pomoc, je-li žádána koordinátorem stráže přírody

Koncepty

Výlučnost vůči návštěvníkům

- antagonistický vztah: zdroj problémů vs. zdroj odměny
- strážci jsou správci a nositelé místních znalostí
- informování a vzdělávání

VÝLUČNOST

Členství ve výjimečné komunitě

- složení zkušek – iniciace
- kolegialita s odbornými pracovníky AOPK ČR
- statut úřední osoby
- sounáležitost s rangery

RESPEKT

Postoj k méně aktivním dobrovolným strážcům

- pochopení pro důvody k nižší aktivitě
- tvorba užších skupin aktivních strážců (i formou NNO, odměny za aktivitu)

Zdroje

- kolegialita s experty
- respekt místního koordinátora stráže
- autorita úřední osoby
- stejnokroje
- znalosti místních realití
- délka služby a aktivity
- terénní (manuální) práce pro přírodu

Výlučnost vůči zvláště chráněnému území

- přístup do veřejnosti nepřístupných míst
- pozorování přírody
- hlídání klidové zóny

Frustrace

- nerespektování autority stráže přírody veřejností
- nedostatek podpory z ústředí AOPK ČR, MŽP
- srovnávání s profesionály, dalšími veřejnými strážemi, PČR, zahraničím

PÉČE

RADOST Z POBYTU V PŘÍRODĚ

Zdroje

- fyzická aktivita v přírodě
- poznávání nových míst
- klid, „dobíjení baterek“
- pozorování zvířat, dozvídání se nových informací o přírodě

Služba v terénu

- kontrolní pochůzky: kontrola stavu infrastruktury, hlášení, ale i opravy
- (aktivní) informování a dohled nad návštěvníky, pomoc v nouzi
- monitoring druhů
- organizace vzdělávacích aktivit
- účast na managementových zásazích v terénu

Grafika 1: Výsledky výzkumu dobrovolných strážců přírody

jako bio či ekocentrický. Během rozhovoru se na svět dívali i očima zvířat (sokola, medvěda, bobra) a dotkly se jich situace, kdy byli konfrontováni s antropocentrickým přístupem ke zvířatům.

Zájem o přírodu se u Hobby přírodovědců datuje před období činnosti ve strážní přírody, a to nikoliv na úrovni deklarací, ale konkrétních akcí: práce v ZOO, založení ZO ČSOP, studium veterinární medicíny. Mají respekt k dalším environmentálním organizacím.

Podstatnou částí rozhovorů bylo sdílení zážitků z konkrétních míst a z pozorování zvířat. Díky přímé zkušenosti a zájmu o nich Hobby přírodovědci dokáží poutavě vyprávět. Zároveň ukazují, že právě tyto zážitky jsou pro jejich život (a strážní službu) významnými („pro mě je zážitek tady pozorovat sokoly, když on sedí na skále, já se na něj dívám tím okulárem a on se podívá přímo na mě“). Není divu, že oceňují možnost vstupu do přírodně hodnotných území, která jsou veřejnosti uzavřená.

Pojmenovávání konkrétních míst a druhů odlišuje jazyk Hobby přírodovědců od Řešitelů problémů. Během rozhovorů jsou sami sebou, nehrají roli strážců, byť se rozhovor odehrává během pochůzky. Absentují témata pravomocí úřední osoby a spolupráce s PČR. Zatímco Řešitelé problémů preferují službu ve skupině, Hobby přírodovědci rádi vyrazí do přírody i sami.

Hobby přírodovědci jsou méně vázání na úkoly od správy, sami přichází s náměty na činnost. Legitimita v rámci komunity se opírá o uznání ze strany profesionálních zaměstnanců správy („Protože Správa nejen ke mně, ale i k ostatní našla určitou důvěru, takže ... mě to vlastně i baví ... protože se můžu zajímat, jak o tu ochranu v rámci zákonů a předpisů, tak i přímo o ty živočichy.“). Důležitý je i respekt kolegů dobrovolných strážců. Legitimita vůči návštěvníkům je postavena na znalosti přírody a území.

Výchova a vzdělávání jsou pro ně cestou k ocenění přírodních krás. Jsou si vědomi, že chování vychází i z hodnotového systému jednotlivce. V rozhovorech neakcentovali důležitost poučování

návštěvníků ani respekt k zákonům, ale k hodnotám přírody.

Strážní služba je pro ně svým způsobem naplněním životní potřeby kontaktu s přírodou. Za tuto příležitost jsou vděční, ale pokud by neexistovala, dokázali by si najít k přírodě a její ochraně bezpochyby jinou cestu.

Pomocníci

Cílem ochrany přírody je zachovat krajinu v hezkém stavu („pomáhám udržet ty hory v takovém ještě pořád hezkém stavu i třeba pro ty další generace“), často byla v této souvislosti zmiňována esteticky nevhodná stavební činnost ve zvláště chráněném území a znečišťování odpadky. Úkolem stráže přírody je pomoc profesionálům, zejména se sběrem informací v terénu. Pomocníci jasně vnímají své odborné limity („těžšíť musí být na nich [správa CHKO], oni mají odbornost, kvalifikaci ... a my jsme taková pomocná stráž“).

Tito respondenti měli rozostřené vnímání kompetencí stráže přírody, organizace ochrany přírody i pozice neziskových organizací. Strážní službu vnímají jako příležitost k bližšímu poznávání svěřeného území a pohybu v přírodě („Já prakticky nerozlišuju, jestli tedko jdu na pochůzku jako strážce nebo jestli si jdu udělat výlet.“) a během služby převažuje „kontrolní činnost“ zaměřená na infrastrukturu pro turisty, odpadky, ohniště. Na podezřelé činnosti (zmíněna byla těžba a stavební činnost) upozorňují CHKO. Vstup do veřejnosti nepřístupných částí přírody v rozhovorech nezmiňovali a lze se domnívat, že jej ani nepraktikují, nejsou-li o to požádání ze strany CHKO.

Podobně jako Hobby přírodovědci hovoří o konkrétních místech a také se během rozhovorů nesituovali do role reprezentantů stráže přírody či CHKO. Pomocníci se, na rozdíl od dalších respondentů, zmiňují i o místních obyvatelích. Dokáží se na přírodu dívat i jejich očima, stejně jako očima návštěvníků. Mají radost z toho, když si i další lidé užívají krás přírody („Mně se to moc líbí, když taková rodinka – pěkně oblečení, dobrý kola, a jede si takhle holka a kluk, a jedou za rodičema. Vytáhnou je do přírody.“) a jsou k nim

proto shovívaví. Do konfliktů s návštěvníky se dostávají velmi zřídka a řeší je téměř vždy domluvou. Někdy si nejsou jisti správností svého úsudku a jeden z respondentů by i proto uvítal stručný přehled pravomocí stráže přírody.

Protože jsou pro ně důležité estetické hodnoty krajiny, oceňují práci druhých, která je zvyšuje (zalesnění, oprava rybníka či kostela). Zároveň si všímají i viditelných škod způsobených institucemi: hospodářskou činností, nevhodnou stavební aktivitou apod.

Pomocníci v našem výzkumu neartikulovali potřebu informování či vzdělávání návštěvníků („Dneska jsou lidé informováni. Anebo si tady [v telefonu] zjistí ... Aby čekali, že nějaké strážce s uniformou, že ho potkají ... to je všechno překonaný. ... dneska si lidé poraděj.“), jeden z respondentů nicméně zmínil možnost doplnění školní výuky o exkurze do přírody pod vedením průvodce z řad stráže přírody². Stejně jako Hobby přírodovědci si myslí, že prostá přítomnost strážce vede ke zlepšení chování návštěvníků.

Koordinátor stráže přírody je pro ně většinou jediným zdrojem informací. Protože se necítí být odborníky, vítají jasnější směřování své činnosti ze strany koordinátora. Jejich legitimita se odvozuje od realizace společensky žádoucí činnosti a lze se domnívat, že pokud by se nevěnovali strážní přírody, našli by si jinou formu dobrovolnictví.

ASOCIACE STRÁŽCŮ PŘÍRODY ČR

Zdá se, že u Řešitelů problémů a Hobby přírodovědců přidává členství v Asociaci strážců přírody ČR (ASP) průřezový rozměr, který se projevuje v konverzačních tématech, vnímání služby a způsobů zlepšení situace dobrovolných strážců. Členové ASP měli jasnou představu o ochrannářské a související legislativě i organizaci strážní služby v ČR. Artikulovali podobné problémy k řešení a zmiňovali témata, která nečlenové vůbec neměli zkonceptualizovaná: profesionalizace služby, používání donucovacích prostředků vůči přestupcům, ozbrojení strážců, uniformy a další témata překrývající se s vizí strážní služby publikovanou ASP

² *Sám takovou exkurzi zaměřenou na určování lučních druhů rostlin připravil pro děti z mateřské školy „... jsem tam šel předem asi dvakrát s herbářem ... abych se tam prostě neztrapnil. Takže už jsem tam uměl pojmenovat asi 10 kytek.“*

(Asociace strážců přírody ČR 2023). Členové ASP vidí možnost zlepšení své místní činnosti prostřednictvím systémových změn na úrovni rezortních institucí a legislativy => pohled shora – dolů. Respondent – nečlen se domníval, že ti na vyšších úrovních hierarchie nerozumí praxi strážců, neprojevují zájem se o ní více dozvědět a dělají tak nesprávná rozhodnutí o alokaci zdrojů => pohled zdola nahoru („myslím si, že by se nemuselo vyhazovat spoustu peněz na nějaký nefunkční výzkumy té Agentury, a že by část těch prostředků mohli vrátit zpátky i do těchto dobrovolných služeb“).

TÉMATA

Z analýzy rozhovorů vyplynula čtyři témata, která jsou pro dobrovolné strážce přírody důležitá: Péče, Radost z pobytu v přírodě, Výlučnost a Respekt. Zatímco první dvě jsou společná pro všechny přístupy, ačkoli s různými projevy, Výlučnost a Respekt nejsou vlastní Pomocníkům. Výlučnost a Péče můžeme v terminologii tematické analýzy označit jako základní témata, zatímco Respekt a Radost z pobytu v přírodě jako pomocné kategorie.

TÉMATA TÝKAJÍCÍ SE VŠECH PŘÍSTUPŮ

Péče

Vztah k místu působnosti dalece přesahuje povinnosti strážců, jak jsou definovány v legislativě. Cítí nejen potřebu prohlubovat svoji znalost místa („pořád si říkám, že málo znám severní stranu“), ale poměrně často o něm mluví pomocí přivlastňovacích zájmen. Služba zakotvuje strážce do konkrétního místa na Zemi, se kterým se ztotožňují a starají se o něj. Tato péče se demonstruje činností v terénu a účastí na poradách, ani jeden respondent nezminil advokacii³. Charakter terénní práce se u různých postojů liší:

Pomocníci většinou dělají pozorovací procházky („Já si prostě naplánuju nějaké okruhy a jdu a teď vidím tabule, vidím lavičky, ty stříšky turistický. To všechno je v pořádku, takže není potřeba nikomu nikde nic avizovat. Značky jsou v pořádku.“). Pomáhají také s úklidem odpadků a nelegálních ohnišť. Zmínili i sledování přestupků, které jsou mimo kompetence strážce přírody. Péče se někdy projevuje

z hlediska ochrany přírody sporným způsobem (přikrmování zvěře kaštany).

Řešitelé problémů a Hobby přírodovědci plánují své vycházky do terénu jiným způsobem. Zaměřují se na časy a lokality, kde očekávají buď konflikty s přestupníky, nebo potřebu dohledu. Hobby přírodovědci pak zohledňují možnost pozorování zvířat. Ke zvýšení efektivity služby používají automobil. Tito strážci nejenom hlásí poškození, ale sami provádí opravy. Snaží se aktivně působit na návštěvníky.

Ani jeden respondent nezminil zapojování místní komunity, i když je globálně považováno za „ústřední součást práce rangerů“ (Parker et al. 2022, s. 8).

Radost z pobytu v přírodě

Radost z pobytu v přírodě se zdá být univerzálním motivačním faktorem jak mezi strážci přírody (Singh et al. 2020), tak mezi ostatními ochránářskými dobrovolníky (Bell 2003). S radostí z pobytu v přírodě bezpochyby souvisí i volnost spojená se statutem dobrovolníka, kterou zmiňovali všichni respondenti. Volnost se týká jak času služby, tak i obsahu. Jeden z respondentů nicméně reflektoval, že druhou stranou mince dobrovolnosti je nesystémovost strážní služby.

TÉMATA TÝKAJÍCÍ SE ŘEŠITELŮ PROBLÉMŮ A HOBBY PŘÍRODOVĚDCŮ

Výlučnost

Nebereme-li v úvahu Pomocníky, označili bychom Výlučnost za klíčové téma výzkumu⁴. Výlučnost prosakovala všemi analyzovanými daty Řešitelů problémů a Hobby přírodovědců. Výlučnost se projevuje v několika dimenzích:

Výlučnost vůči návštěvníkům

Během strážní služby dobrovolní strážci intenzivně vnímají svůj status, který je odlišuje od ostatních lidí, jež potkávají v chráněném území („Když sundám uniformu, tak jsem prachsprostě obyčejný člověk jako vy.“). Návštěvníkům je věnována pozornost, protože to mohou být potenciální přestupníci či příjemci pomoci („Za ty roky, co se člověk pohybuje v terénu, tak se dostanete do takové fáze, kdy zhruba na dvacet metrů poznáte, co od toho člověka zhruba čekat.“).

Z toho vzniká jakýsi antagonistický vztah s návštěvníky: na jedné straně si strážci rádi vyměňují příběhy o pachatelích přestupků a vypjatých situacích, zároveň přiznávají, že by ve svých působištích uvítali menší množství návštěvníků a sami rádi vyhledávají místa, kde návštěvníci nejsou. Na druhou stranu je vděčnost od návštěvníků jedním z hlavních zdrojů motivace pro službu. Naproti tomu Pomocníci nepředpokládají nějaké problémové chování a svým způsobem sami sebe vnímají jako návštěvníky („To [znečištění odpadky] se děje ve městě, kde jsou grázláci. Na ty hory podle mě chodí taková lepší, vzdělanější, kulturnější... skupina lidí.“).

Výlučnost vůči chráněnému území

Jako jednu z nejdůležitějších výhod služby zmiňují respondenti (kromě Pomocníků) možnost zavítat do míst, která jsou pro běžného návštěvníka nepřístupná. Investování času, peněz a práce do praktické ochrany přírody, jim pak dává pocit spoluvlastnictví a postavení správce („A myslím si, že za ty léta jsem tomu obětoval tolik, že nějaká práce po mě zůstane.“).

Členství ve výjimečné komunitě

Aby ilustroval, že dobrovolná stráž přírody není pro každého, vylíčil jeden Řešitel problémů proces kvalifikace jako náročnou cestu: „Ta stráž je rozdělená vlastně na tři takové stupně. Strážce prochází všemi těmi třemi částmi a z každé je zkouška, než se dostane na to vyšší.“ Zejména Řešitelé problémů během rozhovorů demonstrovali svou blízkost k odborným pracovníkům AOPK. Dalšími zdroji výlučnosti jsou příslušnost do skupiny úředních osob a komunity rangerů na národní i mezinárodní úrovni. Protože respondenty našeho výzkumu byli nejaktivnější dobrovolní strážci přírody, objevilo se ve všech rozhovorech (kromě přístupu Pomocníků) i téma méně aktivních kolegů. Lze proto identifikovat důvody osobní (vyrovnání se s tím, že někdo požívá podobné výlučnosti, aniž by odváděl tolik práce) i ryze praktické – respondenti se shodovali v tom, že z hlediska rozsahu činnosti strážce v území není podstatný počet strážců, ale jejich aktivita. Strážci v našem vý-

³ Tzn. ovlivňování veřejné sféry a politik prostřednictvím lobbingu, činnosti v komisích a pracovních skupinách a vzdělávání zaměřené na změnu politik.

⁴ Tzv. ústřední proměnná

zkumu si spolu s dalšími aktivnějšími dobrovolníky vytváří užší kroužky, které si vyměňují informace, podnikají společné akce, získávají zdroje pro částečnou refundaci dobrovolnických aktivit a jsou v užším styku se správou CHKO.

Respekt

Respekt je tématem úzce propojeným s Výlučností. V analyzovaném datovém souboru lze sledovat několik dimenzí tohoto tématu:

Seberespekt

Úspěšné složení zkoušek a získání statutu strážce je zejména pro Řešitele problémů důležitým milníkem. Neméně významnými zdroji hrdosti na svoji činnost jsou manuální práce pro přírodu, osobní příspěvek k poznání území (prozkoumání nové jeskyně, pozorování vzácného druhu, tvorba naučné stezky) a pomoc návštěvníkům v nesnázích.

Respekt ze strany AOPK

Ocenění činnosti dobrovolných strážců se děje různými způsoby. Respondenti zmiňovali i drobnosti, které jsou pro ně důkazem, že si koordinátor strážců váží jejich času a úsilí. Důležitý je i způsob jednání: přátelský neformální vztah se strážci a především důvěra, která se projevuje ve sdílení informací, zadávání náročnějších / samostatných úkolů a zájmu o aktivity strážců. Vztah se týká i dalších pracovníků správy CHKO, protože osobní známost s nimi je pro některé strážce zdrojem pocitu respektu („A i když nemám vysokou školu ... ta činnost je vůči mně téma ostatníma lidma respektována.“). Vhled do činnosti správy CHKO následně u strážců vede k obhajobě jejich zaměstnanců („Prostě, já si myslím, že to, co můžou zvládat, to oni dělají. Nemají tam moc lidí, na to...“) a směřování požadavků na zlepšení situace spíše na vyšší organizační struktury. („Snaží se, co mohou [správa CHKO]. Ale jak jsem říkal, třeba ta vozidla nebo ty uniformy, to už bohužel jde za Agenturou a prachsprostě je to o penězích, třeba.“).

Nelze však říci, že by omluva nedostatkem financí ze strany AOPK dobrovolné strážce uspokojovala („Já bych řekl, že

ta stráž přírody je takovej nucenej nebo trpěnej přívažek tý ochrany přírody.“). Byť soucítí s omezenými možnostmi svého koordinátora / správy, jsou si dobře vědomi toho, že činnosti pro AOPK věnují stovky hodin ročně a že nejenom jejich čas má finančně vyjádřitelnou hodnotu. Rozpočty respondentů pociťují i to, že si z vlastních prostředků hradí náklady na vybavení a zejména provoz vozidla. („No, aby nejenom se furt apelovalo na tu dobrovolnost toho ... nějaká částečná odměna, která by kompenzovala ty náklady, který jsou, třeba.“)

Respekt ze strany veřejnosti

Jedním ze základních problémů dobrovolných strážců přírody je disproporce mezi pravomocemi danými zákonným statutem a vůlí veřejnosti tyto pravomoci respektovat. Reakce strážců na tento rozpor jsou různé od rezignace („... tak jenom tak jdeme a jenom tak utrousíme, že by se to nemělo ... protože, když vidíte, že by ten člověk mohl být agresivní...“) po zajištění respektu společnými službami s policií. Každopádně se jedná o téma, které silně rezonuje v komunitě strážců i na osobní úrovni⁵ a vede k hledání řešení, jak dokazuje pestrá paleta návrhů, které během rozhovorů zazněly:

- Jednotná uniforma.
- Upřesnění pravomocí strážce přírody, zejména v oblasti používání donucovacích prostředků.
- Profesionalizace strážce, respondenti si přitom jsou vědomi, že oni sami by v tom případě mohli o svůj statut přijít.⁶
- Možnost nošení / používání služební zbraně.⁷
- Vzdělávání veřejnosti a školáků o strážci přírody.

Možná právě z důvodu zažívání disrespektu si dobrovolní strážci velmi váží opačné reakce. Někteří respondenti dokonce projevy vděčnosti od návštěvníků uváděli jako nejsilnější pozitivní zážitky ze služby. Lze si klást otázku, zdali tendence k informování návštěvníků není svým způsobem výrazem touhy po těchto pozitivních zážitcích pramenících z ocenění činnosti strážce přírody.

VYUŽITÍ

Z předloženého výzkumu je patrné, že dobrovolní strážci přírody pracují při své službě s různými motivy a koncepty, které vyžadují různé přístupy od koordinátorů na jednotlivých správách CHKO. Na místě je jednak obecnější otázka, který z identifikovaných přístupů je vlastně z hlediska AOPK ČR žádoucí, a také otázka po vlivu osobností koordinátorů strážce přírody na pojetí strážce přírody u jednotlivých dobrovolníků.

Jako všichni dobrovolníci jsou i strážci přírody vděční za pozornost, která je jejich práci věnována a ukazuje, že jejich úsilí má smysl. Na druhou stranu se většiny aktivních strážců dotýkají systémové problémy fungování se strážce přírody. Strážci mají zájem o konkrétní úkoly, oceňují kvalitní organizační práci koordinátora, informace o dění v CHKO a zájem o jejich činnost i od dalších pracovníků správy, respektive AOPK ČR / MŽP. Výrazným legitimizačním prvkem na osobní úrovni jsou nerepresivní práce konané v rámci strážní služby.

Byť pouze jeden respondent měl formální přírodovědné vzdělání, u všech jsme zaznamenali zájem o poznávání přírody a také úctu k těm, kteří přírodu znají.

Za pozornost stojí i důležitá role Asociace strážců přírody ČR v nastavování témat diskurzu.

ZÁVĚR

Cílem výzkumu bylo přispět k porozumění konceptům, se kterými pracují dobrovolní strážci přírody. Jak sami strážci reflektují, o jejich motivaci panují často nepřilíhající představy vycházející z represivní části této činnosti.

Jsme přesvědčeni, že naše sonda mezi aktivními členy dobrovolné strážce přírody povede k odbourání některých mýtů a v posledku k posunu v podmínkách pro jejich činnost. Je potřeba mít na paměti, že osoba pracující dobrovolnický a na vlastní náklady pro organizaci státní správy je v České republice velmi vzácným jevem, dalo by se říci, že ohroženým druhem, o který je potřeba pečovat.

⁵ Osobní rovinu rozhodně nelze podceňovat, odmítnutí respektování člověka v jeho roli se bezpochyby promítá do psychy každého jednotlivého strážce.

⁶ „Co je taky takovej negativ vnímaný ze strany veřejnosti, že když oni se dozví, že my ty pokuty a ty konfliktní situace řešíme ještě dobrovolně, tak oni to vnímají, že nejsme plnohodnotný úřední osoby.“

⁷ „Takže jsme o tom taky diskutovali, jak na to být připravení, mít alespoň zbraň v rámci ochrany – sprej a podobně.“

LITERATURA

- ASOCIACE STRÁŽCŮ PŘÍRODY ČR, 2023.** *The Vision of the Ranger Service in the Czech Republic* [online]. 1. leden 2023. Dostupné z: <http://sw.strazprirody.cz/index.php?prefix=www&link=2ccb66dp654t14atk1e4tod134>
- BELL, Karen, 2003.** *Assessing the benefits for conservation of volunteer involvement in conservation activities.* *Science for Conservation.* 223.
- BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE, 2021.** *Thematic Analysis. A Practical Guide.* London: Sage.
- CÁSEK, Jiří, 2017.** *Vývoj právní regulace památkové péče* [online]. Brno. Masaryk University. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/wzrvd/>
- DAMOHOŘSKÝ, Milan, 2006.** *Padesát let od přijetí prvního českého zákona o ochraně přírody.* *Ochrana přírody.* 61(6), 163.
- MORETO, William a Richard CHARLTON, 2019.** *Rangers can't be with every elephant: assessing rangers' perceptions of a community, problem-solving policing model for protected areas.* *Oryx* [online]. Dostupné z: [doi:10.1017/S0030605318001461](https://doi.org/10.1017/S0030605318001461)
- PARKER, Ben, Rohit SINGH, Michael HOFFMANN, Felipe Spina AVINO, Osvaldo Barassi GAJARDO, William MORETO, Drew MCVEY a Mike BELECKY, 2022.** *Exploring the Perceptions and Experiences of Local Versus Non-Local Rangers: Insights From Across 11 Countries.* *Frontiers in Conservation Science* [online]. 3. ISSN 2673-611X. Dostupné z: [doi:10.3389/fcosc.2022.851704](https://doi.org/10.3389/fcosc.2022.851704)
- PRINCE, William a Jaclyn PIATAK, 2022.** *By the Volunteer, For the Volunteer: Volunteer Perspectives of Management Across Levels of Satisfaction.* *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* [online]. 19(1), 08997640221127974. Dostupné z: [doi:10.1177/08997640221127974](https://doi.org/10.1177/08997640221127974)
- RIZZOLO, Jessica B., Meredith L. GORE, Barney LONG, Cao T. TRUNG, Josh KEMPINSKI, Benjamin RAWSON, Hoàng T. HUYĚN a Julie VIOLLAZ, 2021.** *Protected Area Rangers as Cultural Brokers? Implications for Wildlife Crime Prevention in Viet Nam.* *Frontiers in Conservation Science* [online]. 2. ISSN 2673-611X. Dostupné z: [doi:10.3389/fcosc.2021.698731](https://doi.org/10.3389/fcosc.2021.698731)
- SINGH, Rohit, Michelle GAN, Crispian BARLOW, Barney LONG, Drew MCVEY, Ruben KOCK, Osvaldo GAJARDO, Felipe SPINA AVINO a Mike BELECKY, 2020.** *What do rangers feel? Perceptions from Asia, Africa and Latin America.* *Parks* [online]. 26.1, 63. Dostupné z: [doi:10.2305/IUCN.CH.2020.PARKS-26-1RS.en](https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2020.PARKS-26-1RS.en)
- VLAŠÍN, Mojmir, 2022.** *Podivné příhody ochránce přírody.* Brno: Lipka.